

JANKÓ JUDIT

„AZT HITTÜK, A FIATAL MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK
RÁVETIK MAJD MAGUKAT”

BESZÉLGETÉS KLANICZAY JÚLIÁVAL AZ ARTPOOL
ÉLŐ ARCHÍVUMRÓL

IKözép-Európa legnagyobb, külföldön is számon tartott alternatív művészeti gyűjteménye az Artpool Művészetkutató Központ, amelyet Klaniczay Júlia és Galántai György 1979-ben hozott létre. A rendszerváltásig illegálisan, 1992-től pedig nyilvános nonprofit intézményként működött. Gyűjteményének egy része az MNB Értéktár Program révén, az intézmény egésze pedig az alapítók ajándékaént 2015 végén került a Szépművészeti Múzeumba önálló szervezeti egységként. A gyűjtemény – a tervek szerint – a 2019 végére megépülő Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ (OMRRK) területén megvalósuló tudományos intézet, a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI) része lesz.

IKlaniczay Júliával azt a folyamatot tekintettük át, amíg egy művészeti akcióból magánarchívum, végül közgyűjtemény lett. Arról is kérdeztük, milyen változások zajlottak az elmúlt időszakban az Artpoolban.

MC: Kezdetben Galántai György művészeti tevékenységéhez kapcsolódott az Artpool: nem archívumként, hanem művészeti projektként indult.

IA magyar művészeti szcénát behálózó kapcsolatok alakulását hosszú távon befolyásolta a főiskolát végzetek és a diploma nélkül alkotók viszonyrendszere. Akik nem jártak a főiskolára – a mai Képzőművészeti Egyetemre –, hamarabb bekerültek a művészeti közegbe. Galántai 1967-ben diplomázott, s úgy érezte, nem tud még eleget, csak a technikákat tanulta meg, és hátránya van azokhoz képest, akik főiskola nélkül már benne voltak az avantgárdban. Gyuri párhuzamos valóságokat kreált, és ezekben létezett. Kereste, miként kezdhet el mozogni az ingerszegény művészeti életben. Mindig is arra törekedett, hogy lehetőséget teremtsen egy közeg létrejöttéhez, amelyben művészetet lehet gyakorolni, arról beszélgetni, kísérletezni, gondolatokat cserélni. Vágyott egy helyre, ahol alkotói közösség formálódhat, ahol maga köré gyűjthet hasonló társakat. Szeretett volna változtatni a körülötte lévő világon, produktívabb életet élni. Az Artpool teljes működése során olyan projektekkel volt tele, amelyek a világ kérdéseinek különböző megközelítéseivel foglalkoztak.

MC: *Hogyan lett ebből archívum?*

¶ A balatonboglári kápolnaműterem történései egyfajta légüres térben lebegtek: ez az érzet szinte minden visszaemlékezésben felidéződik. Mindenki tudatában volt az események megismételhetetlenségének, annak, hogy ha nem örökítjük meg azokat, akkor a jelen lévő ötven-száz emberen kívül senki nem fog tudni róluk, és szép lassan feledésbe merül az egész. Bogláron pillanatokon belül kiderült, nem ugyanazok jönnek a hetente változó kiállításokra, de mindenkit érdekel, mi történt korábban, ezért Galántai Gyuri afféle portfóliókat készített. Aztán 1977-ben Csepelen hulladéklemezékből hetven-nyolcvan centi magas, vörös és sárgaréz, gyönyörű könyvobjekteket alkotott, és ezeket '78-ban a Fészek Klubban és Pécsen az Ifjúsági Házban kiállította. A megnyitó idején épp Budapesten volt Anna Banana és a Bill Gaglione, mindketten ismert amerikai neodada művészek, akik futurista darabokkal turnéztak Európában. A Fészekben Anna Banana nyitotta meg a kiállítást. A fényképét is tartalmazó leporellóra gyermeknyomdával pecsételtük ezt a szöveget: „Please send me information about your activity.” És elküldtük a boglári időszakból, a grafikai biennálék katalógusaiból, a párizsi utunk jegyzeteléseiből és ilyen-olyan módokon összegyűjtött címlistánokra. És jöttek a válaszok, a csomagok. Arnulf Rainertől Christóig mindenki, aki valamit is számított – Gyurinak leginkább –, reagált. Nem csak mail art művészek válaszoltak, más területen alkotók is: a vasfüggöny túloldaláról érkező információvágy mögött megérezték egy tehetséges és erős művész kapcsolatfelvételi szándékát. A hetvenes-nyolcvanas években a nyugat-európai művészek nagyon is tudatában voltak kelet-európai társaik elzártságának. Megható volt az a sok válaszküldemény. Először egy székre raktunk egy kupacot, majd megtelt egy egész polc, aztán a következő, és egy ponton azt éreztük, ezt valamilyen módon közkinccsé kell tenni. Innen ered az archívum ötlete: a csere működik, csináljunk hát rá egy intézményt. Az eredettörténethez még egy fontos esemény tartozik: Gyuri 1972-ben autóstoppal kiutazott a kasseli Documentára, és útközben Kölnben megismerte a Depot nevű alternatív művészeti helyet, amely nagy hatást tett rá. Ott, abban a kis alagsori pincehelyiségben látott először művészarchívumot. Minden mögött a hihetetlen információéhség húzódott: értéknek számított az akkori magyar viszonyok közt megtudni valamit.

Először egy székre raktunk egy kupacot, majd megtelt egy egész polc, aztán a következő, és egy ponton azt éreztük, ezt valamilyen módon közkinccsé kell tenni.

MC: *Sosem volt veszélyben az archívum, sosem akarták elkobozni?*

¶ Galántairól és az Artpoolról a galantai.hu oldalon megtalálható a teljes, három-kötetnyi III/III-as *Festő* dosszié, amelyet a Boglár-kutatás kapcsán Sasvári Edit kért ki a történelmi levéltárból. Idővel kiderült, hogy rengeteg minden nem jutott el hozzánk. Próbáltunk listákat összeállítani, kitől és mi nem érkezett meg. A titkosszolgálati jelentések mintegy négyezer „lekapcsolt” kiadványt említenek. A legsúlyosabb, hogy amit lekapcsoltak, azt a Belügyminisztérium pincéjében elégették. Hihetetlen kincseket megsemmisítettek. Rendeztünk 1982-ben egy nagyszabású művészbélyeg-kiállítást, és annak kapcsán teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a bélyegtervek jelentős részét a BM lekapcsolta. Emlékbélyeg volt a téma, mindenki magának vagy egy neki fontos dolognak állított emléket. Sokakról tudtuk, hogy elküldték nekünk a munkájukat, és amikor azok nem érkeztek meg, Gyuri tervezett a nevükben – stílusukban – egy-egy bélyeget a projekt számára. Minden, amivel 1992-ben ideköltöztünk a Liszt Ferenc térre, csereanyag volt, és minden egyes darabért Gyuri saját művet küldött valakinek. Most mások is gyarapítják adományokkal az archívumot, így bekerülnek olyan anyagok is, amelyeknek egy példányát annak idején a BM lekapcsolta és elégette. Ez jó, mert betömődnek a lyukak.

MC: *Milyen rendszert alakítottatok ki az anyag gyűjtése során?*

¶ Egy művészarchívum más, mint egy hagyományos archívum, elrendezése is különböző. Mindig a felhasználáshoz alkalmazkodott az Artpool, organikusan alakult a struktúrája. Kezdetben művészek és földrajzi elhelyezés alapján rendszereztünk, mert egy művész nem „ábécé analfabéta”, ahogy Vilém Flusser mondja, hanem vizuális gondolkodó lény, és nem ábécé sorrendben jegyzi meg a neveket, hanem például elhelyezi a térképen.

MC: *Mondjuk, az azonos kultúrkörbe tartozó, azonos földrajzi helyről származó művészek vannak egy polcon?*

¶ Pontosan erről van szó. Elég hamar kiderült, mennyire hasonlóak az egy helyről származó művek. Nálunk otthon úgy volt elrendezve az anyag, hogy a skandináv országok északon, Kelet-Európa keleten, Nyugat-Európa nyugaton, Amerika egy másik falon. Hihetetlen gyorsan lehetett tájékozódni. Még itt, a Liszt Ferenc téren is sokáig meg tudtuk tartani a földrajzi szempontot.

Rendeztünk 1982-ben egy nagyszabású művészbélyeg-kiállítást, és annak kapcsán teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a bélyegtervek jelentős részét a BM lekapcsolta.

MC: *És a Szabolcs utcában is így tervezték?*

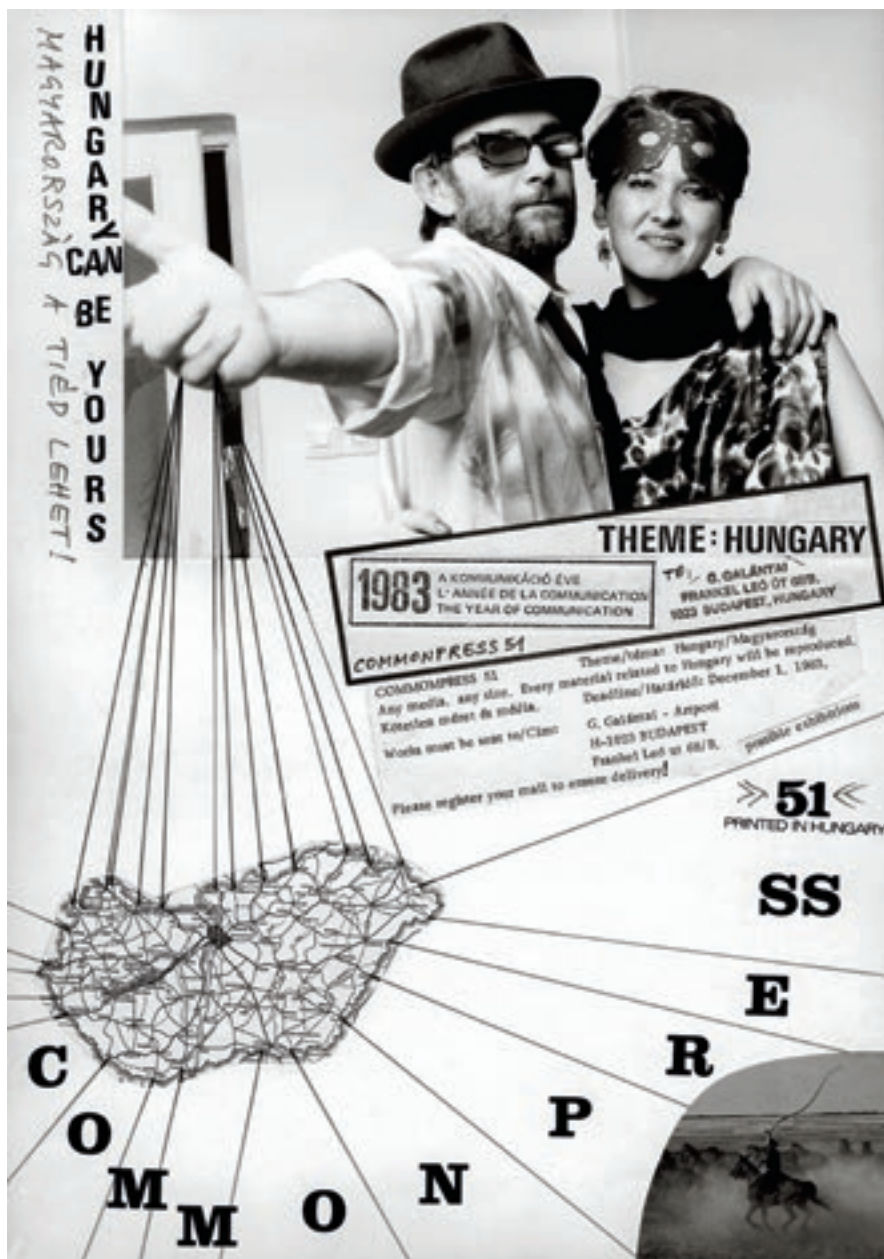
¶ Sajnos ez a rendszerezés nem folytatható. Egy ponton túl az archívum elkezdett önálló életet élni, levált a művészeti projektről, túlnőtt rajtunk.

MC: *Hogy alakult ki, hogy milyen témákat gyűjtötök?*

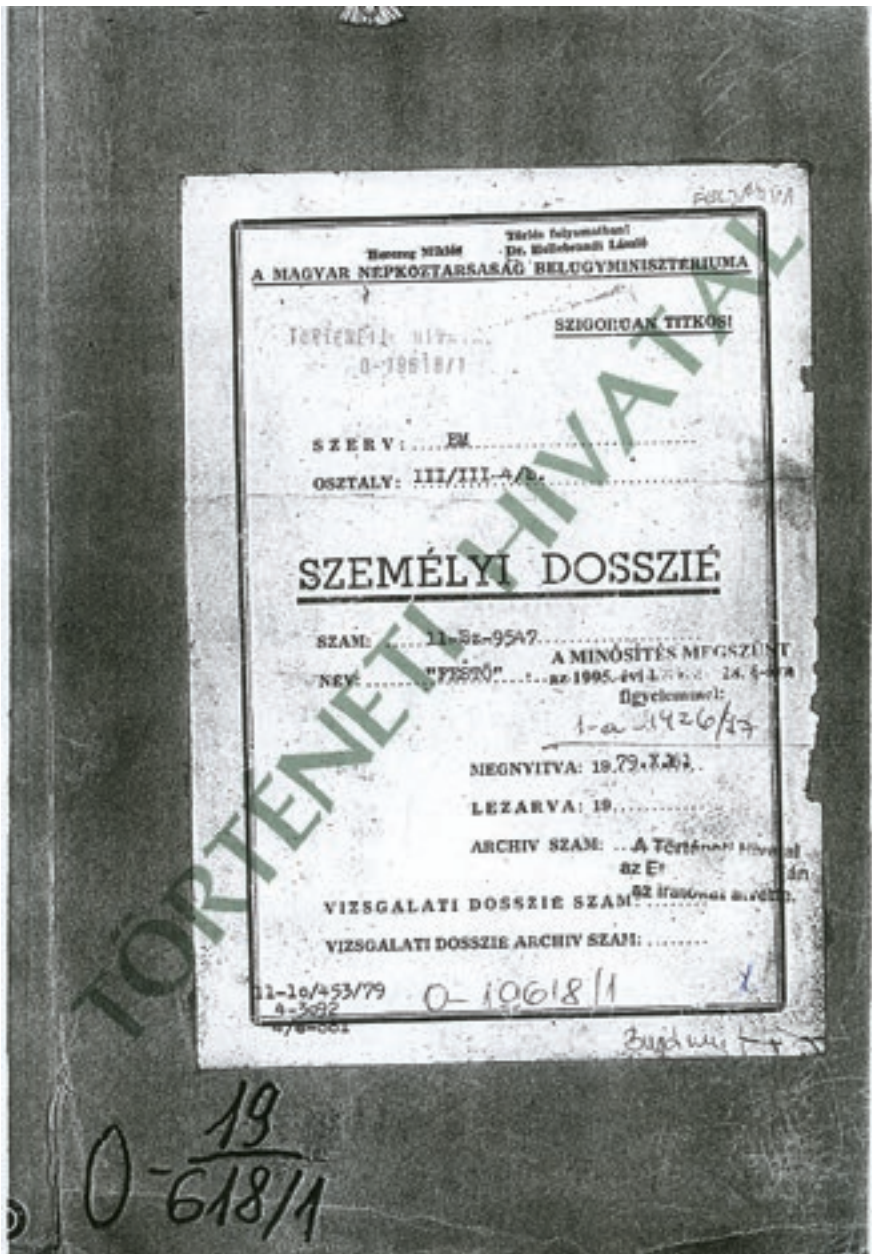
¶ Adták magukat a témák. Egyrészt általános művészeti katalógusokat gyűjtöttünk – persze a kortárs, avantgárd, fluxus, satöbbi területén – és az egyes, e körbe tartozó művészek dokumentumait, majd jöttek a mail art, valamint a kapcsolatművészeti projektek, ezeken belül a különböző altípusok, művészkönyvek, művészbélyegek, művészpénzek, képeslapok és a mindenkori új irányzatok, témák. Az első tételes adatbázisunk, cédulakatalógusunk a művészkönyvekből állt össze. Az archívum jelentős mértékben Galántai művészi aktivitását szolgálta ki. A csere, az együttműködés a leghatékonyabb módja a gyarapodásnak, sok múlik az izgalmas projektkiírásán, amire jó művészek reagálnak, majd a művek beérkezése után fontos kurátori munka következik, át kell gondolni, miként lehet elrendezni, tematizálni, feldolgozni, bemutatni, installálni az anyagot. Közben meg kell tervezni a dokumentációt, aztán ismét a szervezés következik: vissza kell juttatni az elkészült katalógust azoknak, akik részt vettek a projektben. Így működöttünk a nyolcvanas évek elejétől.

MC: *Ahogy hallgatlak, felötlik bennem: ez a művészarchívum és a mail art nagyon hasonló networképítés ahhoz, ami ma az interneten keresztül zajlik. Mintha megelőzték volna a korotokat.*

¶ Igen, amikor az internet bejött, az volt az érzésünk: végre feltalálták azt, amire Galántai már régóta várt. Technikailag nagyon korszerűek voltunk. Az első internetes kiállításokat is mi mutattuk be, nyílt napokat tartottunk, egész nap lehetett nálunk internetezni. Aztán a technika olyan tempóban fejlődött, amit mi már nem tudtunk követni. Miután létrejött a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ, elengedtük ezt a fonalat. Gyuri amúgy mindig megelőzte korát, és ezért szellemileg elég magányos volt. A kilencvenes évek végén, a kétezres évek

A Commonpress 51: Hungary Can Be Yours / Magyarország tiéd lehet projekt felhívása (a grafikát Jávor István Galántaiékról készült fotóját felhasználva Galántai György készítette). A felhívásra érkezett anyagokból a Fiatal Művészek Klubjában 1984 januárjában rendezett Magyarország tiéd lehet / Nemzetközi Magyarország című Artpool-kiállítás mint a Kádár-rendszer utolsó betiltott kiállítása híresült el

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött „Festő” dosszié első kötetének borítójáról készült fénymásolat. Az 1979 októbertől egészen 1988 október végéig (Galántai DAAD-ösztöndíjas útjának kezdetéig) vezetett és a lezáráskor már háromkötetesre duzzadó iratsomag a Galántai Györgyről és az Artpoolról készített III/III-as jelentéseket tartalmazza, és egyben az alternatív, nem hivatalos művészeti szcéna aprólékos titkosszolgálati szempontú elemzése is

elején a filozofikusabb gondolati fonalak mentén elinduló projektjeire például szinte csak külföldről reagáltak. Nagyon mással voltak akkoriban elfoglalva a magyar művészek, önérvényesítéssel és hasonló dolgokkal.

MC: A rendszerváltás után azonnal jöttek a kutatók az Artpoolba?

¶ Nem. Berlinből 1989 végén úgy jöttünk haza, hogy most már nyilvánossá lehet tenni az összegyűjtött hatalmas anyagunkat. 1979-től következetesen dokumentáltuk a nem hivatalos művészeti szcénát. Budapesten és három fontos vidéki helyszínen, Pécsen, Székesfehérváron és Hatvanban majdnem minden eseményen ott voltunk, fotóztunk, hangfelvételt készítettünk, begyűjtöttük a meghívót, plakátot, ha valaki felolvasott egy megnyitóbeszédet, odamentünk, és elkértük a papírjait. A boglári dokumentációt Gyuri már korábban elrendezte, sorba rakta a rendőrségi, tanácsi, hivatalos anyagokat, a levelezést a művészekkel, a fotódokumentációt. Ha valaki eljött hozzánk, meg tudtuk mutatni, mi volt az a négy év. A rendszerváltás után azt gondoltuk, óriási lesz az érdeklődés, hiszen végre megtudhatják, amiről nem tudtak addig. Azt hittük, a fiatal művészettörténészek rávetik majd magukat az archívumunkra. Több mint tíz évig – kis túlzással – felénk se néztek. A szlovákok, a csehek, a lengyelek rögtön vaskos köteteket adtak ki, hozzáláttak a szocializmus és a nem hivatalos művészet időszakának feldolgozásához. Nálunk két-három kötet jelent meg, gyakorlatilag kutatás nélkül. Archívumunk, a korábban betiltott és elhallgatott anyagok iránt eleinte inkább csak az újságírók érdeklődtek. A felfokozott médiaérdeklődés közepette a kilencvenes évek elején elég sok archívumi kiállítást készítettünk. Ehhez képest a művészettörténészek saját anyagaikból dolgoztak, eszükbe sem jutott, hogy nálunk több is lehet, mint amiről ők tudnak. Kutatni először a külföldiek jöttek, németek vizsgálták a hetvenes–nyolcvanas évek network aktivitását, néhány amerikai kutató művészeti szamizdatokat tanulmányozott itt, amik alapján szakdolgozatok születtek. Persze mára megváltozott a helyzet, az elmúlt húsz évben rengeteg magyar kutatónk is volt.

MC: Miután a Szépművészeti Múzeumhoz csatlakozott az archívum, lehetőségek nyíltak új munkatársakat felvenni. Ők milyen kutatásokat végeznek?

A hozzánk hasonló, művészek által alapított archívumokból jó néhány fontos létezett a nyolcvanas években, de szinte egy sem maradt fenn a kilencvenes évek végére.

¶ Három új munkatárssal dolgozunk. Szirmai Anna vizuális költészettel foglalkozik. Schuller Gabriella színháztörténészt azért vettük fel, hogy a kilencvenes évek eleje óta megtorpanásokkal zajló, magyarországi performance-okat feldolgozó kutatásunkba bekapcsolódjon, és eljussunk egy összefoglaló kiadvány összeállításáig a témában. Nagy Kristóf a kulturális ellenállást és a szamizdatot kutatja. Kotun Viktor már korábban is dolgozott nálunk, ő a mail art, kapcsolatművészet kronológiáján dolgozik, amiből új honlapot is építünk. 1962-től indulunk, most 1986-nál tartunk. Az Artpool dokumentumai mellett számos külföldi forrásanyagot lefordítunk, terveink szerint egy mail art szöveggyűjteményt is megjelentetünk majd. Legrégebbi munkatársunk Halasi Dóri, aki 2005 óta a videó- és hangarchívumunkért, a digitalizálásokért felelős, emellett ő végzi a kortárs művészeti események fotó- és videódokumentálását is. Még mindig kevesen vagyunk a feladatmennyiséghez képest, de itt nem férünk el többen. Mire 2019 őszén átköltözünk a Szabolcs utcába, addigra az is jobban kirajzolódik, milyen munkakörre kell még ember. Egyelőre azt látom, hogy pár további kutatási területre mindenképp kellene még, és szükség lesz egy művészettörténet szakértőre is. Valakire, aki a kiállítási gyakorlatban is továbbviszi az aktív archívum koncepciót, és évente egy-egy nagyobb projektet letesz az asztalra. A neo-avantgárd kutatásához is szükséges még szakember, az adatbázisunkhoz pedig egy könyvtári informatikus. A közeljövőben a weblapunk mellett szeretnénk egy blogot is indítani.

MC: *A honlap fejlesztése is zajlik?*

¶ Az Artpoolnak fontos része a honlap, amely az egyik legkorábbi művészeti website Magyarországon. 1995 decemberében indult, rengetegen nézik, és annyi forrásanyag van rajta, hogy némely kutatáshoz önmagában is elég. Szívesen beépítenék valamiféle regisztrációs számlát, hogy nyomon tudjuk követni, ki és mit kutat rajta. Öt-tíz éve számos kritikát kaptunk az egyszerű információs lapjaink „elavultsága” okán, de érdekes módon a technika tett egy kört, az okostelefonok, tabletek elterjedésével a weblapok megint leegyszerűsödtek. A 2010 és 2015 közti létbizonytalanság megviselt minket, akkor nem sok minden került fel az oldalra, de – remélhetőleg – ez a jövőben változni fog. Időközben új szakmai dilemmák is adódtak. Például: hogyan viszonyuljunk a digitális anyagokhoz a múzeumon belül, reprodukciónak vagy digitális dokumentumnak tekintjük azokat? Nekünk ez azért is fontos, mert hozzáfogtunk egy digitális archívum felépítéséhez a fizikai mellett. Rengeteg művet és dokumentumot kapunk digitálisan, és ezeket is el kellene kezdeni archiválni. Tavaly

tanulmányúton jártunk Brémában, ahol két fontos archívum is található. Konzultációink során kiderült, hogy számos digitalizációval kapcsolatos kérdésben európai szinten sem jutottak még konszenzusra. Nem született döntés arról, milyen copyright kérdéseket érint a művek digitalizálása és közzététele. Kortárs alkotások esetében, ha a múzeumok online elérhetővé teszik a digitalizált verziót, minden további felhasználást ahhoz kötnek, hogy be kell szerezni az örökösök engedélyét is a művész halála után hetven évig, és ennek gyakorlati megvalósítása sincs még igazán kidolgozva.

MC: *Mi fog változni a költözés után?*

¶ Az Artpool folyamatosan változik, ez az élő archívum lényege. A hozzánk hasonló, művészek által alapított archívumokból jó néhány fontos létezett a nyolcvanas években, de szinte egy sem maradt fenn a kilencvenes évek végére. Vagy egyben eladták az anyagukat valamelyik múzeumnak, és beleolvadtak annak könyvtári-adattári anyagába, vagy kiárusították kereskedőknek és gyűjtőknek. Az Artpool maradt az egyetlen művészarchívum, amely ma is működik, és nyilvános, professzionális archívummá vált. A múzeumi integrációval természetesen feladatok is járnak. A változás azonban nem most kezdődött, hanem már akkor, amikor nyilvános intézményként 1992-ben megnyitottunk, és a kutatási igényeket ki kellett szolgálnunk, a minimális biztonsági szempontokat be kellett építeni a működésbe, és nekiláttunk egy adatbázisnak, hogy megtaláljuk a szükséges anyagokat. Elindult egy feldolgozás is. Lettek működési kódexeink, biztonsági előírásaink, az adatbázis használatának szabályai. Az Artpool arról híres, hogy a tegnapelőtt bekerült anyagot már ma lehet kutatni – szemben az általános múzeumi gyakorlattal, amely alapján évekig is tarthat a bevételezés. Izgalmas feladat lesz, hogyan tudjuk a saját know how-nkat a meglévő múzeumi sztenderdekkel összeilleszteni. Egyelőre elég jól megy. Idővel meg kell majd birkózni azzal, hogy iszonyatos mennyiségű anyag nincs darabszámra beletárolva. Remek elrendezésünk és általános nyilvántartásunk

Az Artpool arról híres, hogy a tegnapelőtt bekerült anyagot már ma lehet kutatni – szemben az általános múzeumi gyakorlattal, amely alapján évekig is tarthat a bevételezés. Izgalmas feladat lesz, hogyan tudjuk a saját know how-nkat a meglévő múzeumi sztenderdekkel összeilleszteni.

van, de ez nem mindenben felel meg a múzeumi elvárásoknak. Szerencsére a múzeum vezetői is belátták, hogy a részletes nyilvántartásba vétel többkörös feladat lesz. Pillanatnyilag szekrénykataszteri szinten már a teljes anyag be van leltározva, és azon vagyunk, hogy ez egyre részletesebb legyen, ami érdekünk nekünk is.

MC: *Most a legtöbb információ még a ti fejetekben van?*

Igen, és ez bizonyos értelemben versenyfutás az idővel, hogy sikerül-e a kérdéses anyagokat még időben beazonosítani. Szeretnénk, hogy legyen idő még a fiatalokkal együtt dolgozni, átadni nekik, illetve az adatbázisokban, listákban rögzíteni mindazt, ami a fejünkben van. Most még egy-egy művész teljes anyaga – katalógusok, meghívók, levelek, fotók, művek – gyakran vegyesen van egy dobozban. Ezeket szét kell választani. A művek, archívumi anyagok a KEMKI-ben a tetőtéri szintre kerülnek, 21. századi levéltári körülmények közé. Azt még nem tudom, hogyan oldjuk majd meg a kutatók gyors kiszolgálását az emeletek között közlekedve. De az igazi komoly probléma, hogy az adatbázisunk nem kompatibilis egyik általánosan használt nagy rendszerrel sem, és egyelőre nem látom, mikor és hogyan tudjuk megoldani ezt a problémát. S bár vannak még megoldandó feladatok és tisztázandó kérdések, az Artpool két „csodát” is végigvitt. A rendszerváltás után nyilvános intézményként tovább tudott működni, integrálódott a hazai intézményrendszerbe. Immár hosszú távú fennmaradása is garantált. Ráadásul működő intézményként, élő archívumként – amire én nem tudok más példát a világban.

KLANICZAY JÚLIA az 1979-ben indult illegális Artpool archívum társalapítója (Galántai Györggyel), 1992-től az Artpool Művészetkutatató Központ igazgatója, ami 2015-ig nonprofit intézményként, azóta pedig a Szépművészeti Múzeum önálló osztályaként működik. 1977-től 1992-ig az Akadémiai Kiadó felelős szerkesztője; az Artpool alapításától kezdve az archívum vezetője és az Artpool-kiadványok (szamizdat folyóiratok, katalógusok, könyvek, online publikációk) szerkesztője, több cikk szerzője és/vagy fordítója. A hetvenes és nyolcvanas évek alternatív művészeti eseményeit és művészeti formáit kutatja, különös tekintettel a források feltárására. 1976-tól számos, az Artpool keretében Galántai György által létrehozott művészeti projekt résztvevője és/vagy asszisztense.

MÚZEUMSHOP

■ Hamarosan újra
elérhetők
leszünk **ONLINE**.

MEGÚJULT // **WEBSHOPUNK**

2018_
JÚNIUS
7 -én nyílik.

■ SZÉPMŰVÉSZETI_MÚZEUM
MAGYAR NEMZETI_GALÉRIA

VASARELY_MÚZEUM_BUDAPEST

HOPP FERENC_ÁZSIAI MŰVÉSZETI MÚZEUM

